

Przegląd Religioznawczy 3(297)/2025

The Religious Studies Review

ISSN: 1230-4379

e-ISSN: 2658-1531

www.journal.ptr.edu.pl

SEBASTIAN DAMA

Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni

Wydział Nauk Humanistycznych i Społecznych

e-mail: s.dama@amw.gdynia.pl

ORCID: 0000-0003-1367-4795

DOI: 10.34813/ptr3.2025.8

Rola szkolnictwa protestanckiego w kształtowaniu publicznego systemu edukacji w Stanach Zjednoczonych Ameryki na przełomie XVII i XX wieku w kontekście amerykańskiej historii i kultury

The role of Protestant education in shaping the public education system
in the United States of America at the turn of the 20th century
in the context of American history and culture

Abstract. As some of the earliest settlers in New England, the Puritans had a tremendous impact on shaping the American education system, especially the development of colleges. Their religious and social beliefs were the foundation on which elite universities in the United States of America were built. The curricula of the first public schools and universities were strongly rooted in the humanities and theology. The purpose of teaching at the time was strongly linked to the Puritan belief in the importance of education for understanding the Scriptures. Puritans, but also Quakers, Baptists, Calvinists, Presbyterians and other Protestants laid down a model of teaching based on discipline, hard work and intellectual development. Thus, the role of the teacher, who controlled the student's progress and his adherence to moral principles, was essential. In the course of time and under the influence of the action of, among others, other currents of Protestantism, especially under the influence of liberal Protestantism including the activities of W. Gladstone or W. Rauschenbusch, who, within the framework of the "gospel of love," conducted a dispute with the "old school" Presbyterianism. One of the effects of this change was the secularization of education in the US, which fostered the spread of democratic values and

the formation of civil society. This resulted in the spread of education among previously excluded groups, i.e. women and migrants. Yet the practical view of education strongly dominant in Protestant thought was and still is an important element distinguishing education in the United States of America from other educational systems in the world, along with the spread of the idea of democracy and the building of civil society.

Keywords: Puritanism, higher education, popular education, liberal Protestantism, Protestant education.

I. Purytanizm a kształtowanie edukacji i tożsamości narodowej Stanów Zjednoczonych Ameryki

Purytanie, którzy przybyli w 1630 r. do „Nowego Świata” z teologią przymierza, przełożyli ją na budowane przez siebie instytucje, takie jak kościoły, szkoły czy urzędy, przekładając to tym samym na relacje administracyjne w zakresie funkcjonowania poszczególnych stanów oraz społeczeństwa. Ich eksperymenty społeczne w Anglii i Ameryce, choć zakończone niepowodzeniem w pierwotnej formie, stanowiły unikalne zjawisko w dziejach obu tych krajów. Choć purytańska utopia społeczna nie przetrwała, wiele ich idei zachowało się w skonkretyzowanej formie, przekładając się na treści amerykańskiej tożsamości. Należy w tym miejscu nadmienić za J. Nikitorowiczem, że w zasadzie określony kod genetyczny jest podłożem tożsamości, dlatego można mówić raczej o „identyfikacji” lub „samookreśleniu” niż o tożsamości w jej ścisłym rozumieniu (2005, s. 60). Ponadto tożsamość posiada zróżnicowaną jakość, na którą wpływają określone pneumatofory, co tym samym kształtuje różne typy tożsamości: tożsamość podwójną, potrojoną, rozproszoną (Nikitorowicz, 2003, s. 62–64), hybrydową (Nikitorowicz, 2019, s. 11–21) czy heterogeniczną (Kosak-Główczewski, 2015, s. 141). A zatem idąc za myślą polskich pedagogów, kwestia tożsamości jest zagadnieniem złożonym i trudno mówić o istotnym wpływie samego protestantyzmu na tożsamość społeczeństwa USA. Dlatego na potrzeby pracy kwestia tożsamości ujęta będzie jako proces, odnosząc się do myśli K.J. Tillmanna, który pisał: „Tożsamość »Ja« rozumiana jest więc jako proces i jako osiągnięcie, którego w interakcji trzeba dokonywać stale na nowo” (1996, s. 147). Niemniej purytyzm był nie tylko ruchem społecznym, ale także prądem intelektualnym, dlatego pewne określone treści purytyzmu w postaci określonych artefaktów są zauważalne w kulturze amerykańskiej.

Tutaj należy zwrócić uwagę na badania nad psychologią religijną tego odłamu protestantyzmu. Purytanie, poprzez analizę własnych doświadczeń duchowych, a także poprzez kazania i traktaty, głęboko zbadali proces nawrócenia. Ich zainteresowanie wewnętrznym życiem człowieka wykraczało

poza to, co prezentowali wcześniejsi reformatorzy tacy jak Luter czy Kalwin. Purytańskie rozważania na temat duchowej transformacji, jak pokazują T. Shephard, T. Hooker czy J. Cotton, w owym czasie wyznaczały standardy dla późniejszych ruchów odrodzeniowych i ewangelicznych. Jednakże J. Edwards (1703–1758), jeden z najwybitniejszych myślicieli purytańskich, stanął przed nowym wyzwaniem. W XVIII wieku w Europie pojawiła się nowa forma etyki, która – choć podobna do purytańskiej w akcentowaniu wewnętrznej przemiany – różniła się fundamentalnym założeniem. O ile purytanie podkreślali grzeszność człowieka i potrzebę boskiej łaski, o tyle nowa filozofia moralna zakładała, że ludzie z natury posiadają zdolność do dobra. Edwards musiał zmierzyć się z tym nowym nurtem myślenia, próbując obronić purytańskie przekonania w transformującym się świecie (Ringenberg, 2006, s. 20). Dla platonisty z Cambridge, H. More'a (1614–1687), brytyjskiego sentymentalisty lorda Shaftesbury'ego (1671–1713) oraz szkockiego filozofa moralności F. Hutchesona (1694–1746), zdolność do cnotliwego postępowania była niejako wpisana w naturę człowieka. Nie było potrzeby szczególnej interwencji boskiej, łaski, aby przygotować serce do moralnego działania. To właśnie ten pogląd, zakorzeniony w tradycji arystotelesowskiej i modyfikowany przez oświeceniową filozofię moralną, stanowił poważne wyzwanie dla teologii reformowanej i augustynizmu, a zwłaszcza dla poglądów J. Edwardsa. Ten, jako zagorzały zwolennik etyki wolicjonalnej i uczuciowej, musiał zmierzyć się z tym dziedzictwem, broniąc tezy o konieczności boskiej łaski w procesie moralnego odrodzenia człowieka (Ringenberg, 2006, s. 20–21).

Jak większość religii protestanckich, także i ten nurt uznawał pięć istotnych zasad protestantyzmu: *sola Scriptura*, *sola Fide*, *sola Gratia*, *solus Christus*, *solī Deo Gloria*. Pierwsza z nich odnosiła się do kwestii znaczenia Biblii jako jedyne i nieomyłnego źródła wiary i praktyki chrześcijańskiej. Wiązało się to z odrzuceniem tradycji kościelnej interpretacji Starego i Nowego Testamentu, narzuconej przez Kościół rzymskokatolicki, a skupieniem się na ich indywidualnym rozumieniu. Druga z zasad odnosiła się do usprawiedliwienia przed Bogiem, ale nie na zasadzie dobrych uczynków, jak np. miało to miejsce w katolicyzmie rzymskokatolickim. Tym samym odrzucano pogląd, że człowiek może sobie zasłużyć na zbawienie. Z tym aspektem wiary protestanckiej łączyła się kolejna zasada, a mianowicie uznanie Jezusa Chrystusa za jedyne pośrednika pomiędzy Bogiem a człowiekiem. Zbawienie jest możliwe tylko poprzez wiarę w Niego. Ostatnim istotnym aspektem była kwestia chwały należnej Bogu, ponieważ według purytan wszystko, co człowiek może mieć i doświadczać, jest zasługą Boga.

Niemniej znaczące były symbole dla tych protestantów. Jednym z nich był podarunek. Odgrywał on istotną rolę również w odniesieniu do eduka-

cji, ponieważ dla nich wiedza była uznawana za dar od Boga i musiała być wykorzystywana w słusznym celu. Innym ważnym symbolem powiązanym z edukacją było nauczanie. Według tego nurtu protestantyzmu nauczanie wiązało się z pełnieniem pewnej określonej roli. Innymi istotnymi symbolami także powiązanymi z edukacją były: Biblia, szkoła oraz dom. Symbole te pełniły także ważną rolę jako narzędzia do przekazywania istotnych dla nich wartości. Jednym z ważnych symboli był Duch. Purytanie wierzyli, że działa on w sercach ludzi, inspirując ich do nauki i praktykowania cnót. Poza tym edukacja według wspomnianego ruchu religijnego miała za zadanie pomóc w odkryciu i spełnieniu powołania. To z kolei wiązało się z pojęciem indywidualizmu. Aczkolwiek to, jak rozumiemy je współcześnie, może wydawać się sprzeczne z poglądami kongregacjonalistów z Nowej Anglii. Dla nich jednostka była nieodłącznie związana z całością — z kongregacją, z kościołem. Stąd słowo to wywodzi się od łacińskiego „individuus”, które składa się z przedrostka „in-” oznaczającego „nie” oraz czasownika „dividere” — dzielić. Stąd dosłownie „indywidualny” oznacza „niepodzielny”. Dla współczesnego człowieka spoza kontynentu północnoamerykańskiego indywidualność kojarzy się raczej z odrębnością, autonomią, niezależnością. Tymczasem dla purytan „niepodzielność” jednostki nie oznaczała jej oderwania od społeczności, lecz raczej pełne uczestnictwo w niej. R. Williams zwrócił uwagę na tę pozorną sprzeczność, wskazując, że termin „indywidualny” najczęściej odnosimy do czegoś, co jest oddzielone, odrębne. Natomiast „niepodzielny” sugeruje związek z czymś większym, całością. Dla kongregacjonalistów „niepodzielność” jednostki nie oznaczała jej oderwania od społeczności, lecz raczej pełne w niej uczestnictwo. Ponadto pojęcie powyższe skorelowane było z innym pojęciem — instytucji (Williams, 1983, za: McKnight, 2015, s. 43). Jej rozumienie, później ujęte w rozumieniu L.V. Ballarda, również odnosiło się do całości społecznego bytu, gdzie instytucja była rozumiana nie jako umysłowa projekcja społecznej rzeczywistości oderwana od jednostek i społeczeństwa, ale jako wyraz wspólnej woli grupy społecznej (1936, s. 3, za: Sowa, 1975).

Wraz z początkiem narodzin edukacji w USA można zauważyć silny wpływ religii, w tym wypadku purytan, którzy osiedliwszy się tam w XVII wieku, nadali znaczący kształt rodzącej się wówczas edukacji. Wspomniane wcześniej utopijne idee tego odłamu protestantyzmu miały swoje odzwierciedlenie w ówczesnej praktyce społecznej, której celem było ukształtowanie określonego typu obywatela. Wyrazem powyższych były znane z Biblii motywy „miasta na górze” (Mt 5,14) oraz „Nowy Izrael” (Ga 6,16). Purytanie widzieli bowiem swoją nową ziemię obiecaną w Ameryce. W tej mierze ważnym czynnikiem był praktycyzm, szczególnie istotny w edukacji. Późniejszym tego wyrazem było zaakceptowanie przez powyższy odłam protestantyzmu technologii, która

z czasem w różnej formie pojawiała się w programach edukacyjnych. Jednym z przykładów późniejszej fascynacji technologią była praca napisana przez W. Amesę pt. *Technometria*, która była jednym z głównych tekstów w XVIII wieku na Harvardzie oraz w Yale University (McKnight, 2015, s. 61). Wspomniany autor pisał:

[...] wiedza o wszystkich sztukach, która odpowiednio określa granice i cele wszystkich sztuk oraz każdej sztuki... Zrozumienie wszystkich tych sztuk, dzięki którym rzeczy emanują od Pierwszej Istoty i powracają do niej, nazywa się encyklopedią, której pierwszym ogniwem łańcucha jest logika, a ostatnim teologia. (McKnight, 2015, s. 61)

Należy podkreślić, że model edukacji purytańskiej miał przede wszystkim kształtować pobożnych obywateli, zdolnych do samodzielnego studiowania Biblii. Wyrazem tego były określenia „Godly life” i „Godly learning”. Pojęcia te miały podkreślać związek pomiędzy pobożnym życiem a nauką (McKnight, 2015, s. 2). W tej mierze, wzorem starogreckim i rzymskim, zdobyta wiedza miała udoskonalać moralnie, podobnie jak późniejsza forma paidei w starożytnej Grecji (Jaeger, 2001, s. 289). Stąd też pojęcie „Rzeczywistych Amerykańskich Ideałów” odnosiło się do trwałego wpływu wartości purytańskich na amerykańską kulturę i społeczeństwo, w tym na system edukacji.

Nie można także wykluczyć, że purytanizm jako pierwszy odłam protestantyzmu wpłynął na kierunek rozwoju amerykańskiego społeczeństwa, na idee, wartości, postawy i normy oraz w pewnym okresie na kształt struktury społecznej tego społeczeństwa, czego wyrazem był rozwój klasy średniej w tym kraju. Jedną z cech, która ją wyróżniała, była tak nobilitowana przez purytan edukacja oraz pracowitość. Ponadto purytańskie przekonania w znaczący sposób zachęcały do migracji i zakładania nowych osad. Wyrazem tego było między innymi pojawianie się uczelni wyższych, takich jak Harvard (1636), które stały się ważnymi ośrodkami nauki i kultury. Następnie także inni protestanci stworzyli swoje uczelnie wyższe: anglikanie — William & Mary (1693), kongregacjonaliści — Yale (1701), prezbiterianie nowego światła — Princeton (1746), zreformowani anglikanie — Columbia (1754), baptyści — Brown (1765), Holenderski Kościół Zreformowany — Rutgers (1766), kongregacjonaliści Nowego Światła — Dartmouth (1769) (Ringenberg, 2006, s. 40).

P. Ramus (1515–1572) był istotną postacią w kształtowaniu nie tylko europejskiej, ale także amerykańskiej edukacji. Jego nowatorskie, jak na tamte czasy, podejście do przekazywania wiedzy miało głęboki i długotrwały wpływ na system szkolny zarówno na poziomie uniwersyteckim, jak i w szkołach podstawowych oraz średnich. Ramus zaproponował nowatorską koncepcję mapy wiedzy, która miała uporządkować i ułatwić jej przyswajanie. Jego podręczniki

o charakterze encyklopedycznym były skonstruowane w sposób systematyczny i dostarczały studentom wiedzę uporządkowaną w przyswajalnej formie. Dzięki temu osiągnęły one ogromną popularność w całej Europie i Ameryce.

Podobnie jak wynalezienie prasy drukarskiej zrewolucjonizowało sposób rozpowszechniania informacji, tak Ramus stworzył ujednolicony system przekazywania wiedzy. Jego metody nauczania oraz struktura podręczników stawały się wzorem dla wielu uczelni. Szczególną popularność zyskały na uniwersytetach kalwińskich. Wpływ Ramusa był na tyle znaczący, że jego metody znalazły zastosowanie na Uniwersytecie Harvarda, gdzie upowszechniła się stworzona przez niego logika i program nauczania, stając się podstawą systemu kształcenia w tamtym czasie (McKnight, 2015, s. 53). W tej mierze także ten nurt dydaktyczny pokrywał się z ideą edukacji popularną wśród purytanów, którzy promowali alfabetyzację, edukację publiczną, dostęp do kształcenia kobiet oraz edukację praktyczną (z czasem przełożoną na nauki przyrodnicze). Ponadto w salach wykładowych Harvardu, ale także w szkołach protestanckich, ramizm stanowił solidny fundament systemu edukacyjnego określanego jako technologia. Choć wcześniej protestanci, szczególnie purytanie, nie skłaniali się w stronę nauk przyrodniczych, tak w późniejszym etapie kształtowania się edukacji protestanckiej oraz edukacji w USA ten model dydaktyczny miał przekazywać wiedzę przyszłym duchownym, ale także świeckim studentom, którzy niejednokrotnie stanowili blisko połowę całej populacji amerykańskich uczelni.

Purytanie, zainspirowani greckim pojęciem *τέχνη*, które wyjaśniali jako umiejętność bądź sztukę (np. jako sztukę wytwarzania butów czy ceramiki), dalej rozwinęli je jako koncepcję określaną mianem technologii. Należy tu jednak wskazać, że W. Jaeger wyjaśniał znacznie szersze rozumienie tego terminu. Pisał:

Wyraz *techné* ma w języku greckim o wiele szersze zastosowanie niż u nas słowo „sztuka”. Może oznaczać wszelki zawód praktyczny, oparty na określonej wiedzy fachowej, a więc nie tylko malarstwo i rzeźbiarstwo, architekturę i muzykę, ale również — dobrze, a może nawet bardziej — sztukę lekarską, wojskową czy też umiejętność sterowania okrętem. Ponieważ słowo to wyrażało, że taka praktyczna umiejętność, zwłaszcza zawodowa, nie polega tylko na rutynie, ale wspiera się na ogólnych regułach i określonej wiedzy, nabierało znaczenia zbliżonego do „teorii”, które też często posiada w filozoficznej terminologii Platona i Sokratesa, zwłaszcza tam, gdzie ma wyrażać przeciwieństwo prostego doświadczenia. Z drugiej strony *techné* różni się od *epistémé* (tj. wiedzy czystej) tym, że owa teoria zawsze ma służyć pewnym praktycznym celom. (Jaeger, 2001, s. 689)

Ponadto, idąc śladem *Słownika grecko-polskiego* autorstwa O. Jurewicza, wyraz ten odnosi się także do dzieła sztuki, przedmiotu artystycznie wykonanego, a słowo to wyjaśniane jako przysłówek oznacza wykonanie czegoś zgodnie z prawidłami czy zasadami sztuki (Jurewicz, 2015, s. 965), co w pełni oddaje pojęcie technologii.

W ten sposób purytanie stworzyli naukę umiejętności lub sztuki. Dla nich takie szkolenie miało prowadzić do osiągnięcia eupraksji, czyli sztuki życia. Oznaczało to harmonijne połączenie ludzkiego rozumu i duchowej wiary, które miało być przekazywane wszystkim studentom za pomocą ramistowskich map programowych oraz metod (McKnight, 2015, s. 61).

II. Ewolucja i charakterystyka edukacji w USA od XVII do XX wieku

Jak wspomniano wcześniej, edukacja w Stanach Zjednoczonych Ameryki sięga swoimi protestanckimi korzeniami 1630 roku, kiedy to purytanie w Massachusetts Bay Colony założyli pierwsze szkoły protestanckie (Ringenberg, 2006, s. 19–20). Idąc dalej, w 1647 roku wspomniani powyżej jako pierwsi Amerykanie stworzyli pierwsze obowiązkowe prawo szkolne, wymagające od wszystkich gmin nauczania dzieci podstaw pisania i czytania Biblii z pobudek autorytarnych i religijnych, a nie demokratycznych (McKnight, 2015, s. 1). Dlatego też przed amerykańską rewolucją nauka była nakierowana przede wszystkim na bogobojne życie, a nie na praktykę czy demokrację. Już w tym czasie powstały znane do dziś uczelnie ukształtowane na protestanckich ideach: w 1636 roku Harvard College, a później Penn State University w 1682 roku. Jednym z przykładów tego jest kazanie U. Oakesa, prezydenta Harvard College, wygłoszone w 1673 roku odnośnie do purytańskiej misji. Mówił on:

Jako miasto na wzgórzu [...] w znacznym stopniu oświeciliście świat co do wzoru Domu Bożego [...] Ta nasza Wspólnota wydaje się stanowić mały model Królestwa Chrystusowego na Ziemi [...]. To dzieło Boże, które zostało tutaj rozpoczęte i rozwinięte do dobrego stopnia, (zostanie) rozprzestrzenione na powierzchni Ziemi i udoskonalone do większego stopnia światła... Byliście jak świeca w świeczniku, która daje światło całemu domowi. (Blake, 1983, za: McKnight, 2015, s. 31–32)

W XIX stuleciu, w wyniku rodzących się walk klasowych, edukacja zmieniła swój kierunek rozwoju, stawiając na socjalizację i kontrolę wiedzy oraz podział uczniów i studentów według klas społecznych (McKnight, 2015, s. 2). Istotnymi wydarzeniami, które wpłynęły na późniejszy kształt edukacji w Stanach

Zjednoczonych, były następujące wydarzenia. W 1787 roku uchwalono Konstytucję Stanów Zjednoczonych gwarantującą wolność religijną. W 1810 roku powstały pierwsze college protestanckie na Princeton University. Natomiast w 1830 roku nastąpił rozwój ruchu ewangelicznego, który przyczynił się do powstania wielu nowych szkół protestanckich. W 1900 roku powstały nowe szkoły protestanckie dla Afroamerykanów, między innymi Tuskegee University i Hampton University. Już w XX wieku, w 1960 roku, ruch praw obywatelskich doprowadził do integracji rasowej szkół protestanckich. Postacie takie jak N. M. Butler, Ch. Eliot czy T. Harris, znaczące dla historii Stanów Zjednoczonych, określiły, że szkoły publiczne wraz z upowszechnieniem procesu industrializacji wskazywały na to, że szkoły są miejscem, gdzie możliwe jest zachowanie moralnych imperatywów upowszechnionych u zarania edukacji w tym kraju (McKnight, 2015, s. 77).

Inną znaczącą postacią, która miała wpływ na kształt amerykańskiej edukacji, był wspomniany wcześniej P. Ramus (1515–1572). Chociaż nie pochodził ze Stanów Zjednoczonych Ameryki, jego myśli oraz działania miały istotne znaczenie dla kształtu amerykańskiego społeczeństwa i tamtejszej edukacji. Kolejną ważną postacią był Cotton Mather. Był jednym z najbardziej wpływowych kaznodzieja purytańskich, który podkreślał znaczenie edukacji dla rozwoju religijnego i moralnego. Przejawem tego było między innymi użycie metafory światła. Oznaczała ona nie tylko wewnętrzne światło wiary, ale także konieczność oświecania innych na wzór purytanów (McKnight, 2015, s. 31). Ten wpływowy amerykański teolog protestancki, historyk i pisarz opracował typologię moralnej mapy dla każdego członka amerykańskiej wspólnoty, która się z nią identyfikowała, przedstawioną w dziele *Magnalia Christi Americana* (1702). Była ona powielana przez pokolenia, a jej wzorem osobowym był J. Winthrop, pierwszy przywódca pierwszego pokolenia purytanów z Nowej Anglii (McKnight, 2015, s. 49–50).

Z punktu widzenia prawnego na kształt edukacji w Stanach Zjednoczonych Ameryki miały również wpływ ustawa Morrilla z 1862 roku oraz ustawa Hatcha z 1887 roku. Pierwszy akt prawny zapewniał fundusze na tworzenie uniwersytetów w każdym stanie USA. Ustawa ta wynikała z przejawianej przez protestantów woli zapewnienia dostępu do wykształcenia wszystkim Amerykanom. Z kolei ustawa Hatcha zapewniała fundusze na tworzenie uczelni rolniczych w każdym stanie wspomnianego kraju. Była ona, podobnie jak wspomniana wcześniej ustawa, odpowiedzią na protestanckie wartości, takie jak: nacisk na alfabetyzację, wiara w moc edukacji, ciężka praca i dyscyplina, nacisk na moralność i etykę (kształtowanie postawy uczciwości, odpowiedzialności i współczucia), przedsiębiorczość oraz wiara w równość. Tę cechę przejawiali purytanie i kwakrzy, a wynikała ona z wiary w równość

przed Bogiem. M. Hartoonian i A. Schlesinger byli badaczami, którzy badali wpływ purytanizmu na amerykańską kulturę i edukację. Według tego ostatniego określenia „podróż do dzikiej przyrody”, znane z publikacji P. Millera (1956) w oryginalnym tytule *Errand into the Wilderness*, zaczerpnięte z kazania S. Danforth (1660), oraz „miasto na górze”, znane z ewangelii Mateusza (Mt 5,14), są historycznymi dokumentami wyrażającymi istotę amerykańskości (McKnight, 2015, s. 4). Ponadto ten pierwszy uważał, że naprawa publicznych szkół w USA odnosiła się do dawnych purytańskich tradycji, które identyfikowały się z duchem amerykańskości. Jako historyk oraz prezydent National Council for the Social Studies wypowiedział on następujące słowa:

Nie ma dziś wątpliwości, że republika jest w tarapatach. Naszemu zbiorowemu życiu brakuje moralnej siły, nasza infrastruktura wymaga gruntownej aktualizacji; nasze instytucje społeczne potrzebują wsparcia, nowego celu, etycznego przywództwa — wydaje się, że brakuje nam odwagi, by być w zgodzie z normami społecznymi. (Hartoonian, 1996, za: McKnight, 2015, s. 5).

Wśród ważniejszych postaci reprezentujących postawy protestanckie lub będących protestantami, które wywarły istotny wpływ na edukację w Stanach Zjednoczonych, wymienić należy Mary Lyon (1797–1849) – jedną z największych reformaterek edukacji kobiet XIX wieku w tym kraju. Jej Mount Holyoke Seminary w Massachusetts rozwinął się z jednej z najbardziej zaawansowanych szkół średnich do jednej z najsukcesowniejszych uczelni (Ringenberg, 2006, s. 91). Lyon opisywała swoją instytucję jako „[...] szkołę dla Chrystusa [...] zaprojektowaną w celu kultywowania ducha misyjnego wśród uczniów; uczucia, że powinny żyć dla Boga i robić coś – coś jako nauczycielki lub w innych sposobach, jak opatrność może kierować” (2006, s. 91).

Po wojnie secesyjnej nastąpił gwałtowny rozwój szkolnictwa wyższego dla Afroamerykanów. Co więcej, protestanckie kościoły założyły więcej uczelni dla czarnoskórych w ciągu następnych dwudziestu pięciu lat niż we wszystkich innych okresach łącznie. (Ringenberg, 2006, s. 87). Protestanckie grupy separatystyczne, takie jak skandynawscy luteranie, holenderscy reformowani oraz niemieccy i rosyjscy menonici, założyli własne uczelnie, aby zachować swoje unikalne praktyki kulturowe i przekonania religijne (2006, s. 99–100). Szwedzcy luteranie rozpoczęli działalność Augustana College w 1860 roku, Gustavus Adolphus w 1862 roku, a norwescy luteranie założyli Saint Olaf w 1874 roku (2006, s. 101). Z kolei po wojnie secesyjnej amerykańscy przedsiębiorcy, tacy jak Cornelius Vanderbilt, rodzina Duke i John D. Rockefeller, przy pomocy znaczących darowizn przekształcili małe uczelnie w główne instytucje edukacyjne (2006, s. 97–98), tworząc tym samym uczelnie dla wyższych klas społecznych.

Protestanckie szkolnictwo wyższe w Ameryce rozwijało się w odpowiedzi na potrzebę kształcenia duchownych i liderów społecznych zgodnie z reformacyjnymi ideałami. Po wojnie secesyjnej nastąpił znaczący wzrost liczby protestanckich uczelni, szczególnie dla grup wcześniej wykluczonych z edukacji wyższej (Ringenberg, 2006, s. 85–102). Pod koniec XIX wieku jednak proces sekularyzacji amerykańskiego szkolnictwa wyższego znacznie się nasilił i doprowadził do zasadniczego przekształcenia roli religii w edukacji. Z kolei rewolucja intelektualna późnego XIX wieku przyniosła wielorakie wyzwania dla tradycyjnego światopoglądu chrześcijańskiego. Krytyka wyższa jako metoda interpretacji biblijnej, popularna w Niemczech, gdzie studiowało wielu amerykańskich uczonych, zakwestionowała boską naturę Pisma Świętego. Jednocześnie teoria ewolucji Darwina wywołała największe kontrowersje i najgłębsze zmiany w orientacji intelektualnej uczelni wyższych w Stanach Zjednoczonych, ale też i na świecie (Ringenberg, 2006, s. 115). Natomiast protestantyzm liberalny próbował pogodzić naukę z wiarą, akceptując moralne i etyczne nauczanie Jezusa, ale odrzucając nadprzyrodzone elementy chrześcijaństwa. W przeciwieństwie do tego, protestantyzm konserwatywny podtrzymywał tradycyjną doktrynę o boskości Chrystusa i autorytecie Biblii. Uczelnie katolickie, choć również dotknięte sekularyzacją, zachowały silniejszą więź z tradycją doktrynalną (Ringenberg, 2006, s. 116–132).

Do lat sześćdziesiątych XX wieku większość uczelni związanych z kościołami protestanckimi znajdowała się pod silniejszym wpływem myśli świeckiej niż chrześcijańskiej. Proces ten objął stopniowe osłabianie wymagań biblijnych w programach nauczania, eliminację obowiązkowych nabożeństw oraz zatrudnianie wykładowców niechrześcijańskich (Ringenberg, 2006, s. 120–124). Sekularyzacja edukacji w Stanach Zjednoczonych była głęboko związana z napięciem między protestantyzmem a katolicyzmem, które kształtowały instytucje akademickie od ich początków. Protestantyzm, zwłaszcza w wydaniu ewangelikalnym, dążył do integracji wiary z nauką, tworząc uczelnie, które miały być „chrześcijańskie” nie tylko z nazwy, ale i z misji. Katolicyzm, z kolei, rozwijał równoległe struktury edukacyjne, często w odpowiedzi na dominację protestancką. Konflikt nie dotyczył jedynie doktryn, lecz także wizji roli religii w życiu publicznym i akademickim. Z czasem, pod wpływem modernizacji i pluralizmu, wiele uczelni protestanckich zaczęło tracić swój wyraźnie religijny charakter (Ringenberg, 2006, s. 219–237). Mimo to napięcia między tymi dwoma nurtami nadal wpływają na debatę o tożsamość edukacji wyższej w Stanach Zjednoczonych (Ringenberg, 2006, s. 237–242).

Podsumowanie

Podsumowując, w powyższym tekście pokrótce została przedstawiona rola purytyzmu i szerzej pojętego protestantyzmu w kształtowaniu amerykańskiego systemu edukacji. Od XVII do XX wieku purytanie byli tymi, którzy jako pierwsi wywarli duży wpływ na kształt amerykańskiego szkolnictwa, aczkolwiek nie tylko oni oraz nie tylko protestantyzm, ale też katolicyzm, a później inne religie, wpłynęły i wciąż wpływają na treści oraz formę edukacji w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Dlatego w kwestii kształtowania amerykańskiej tożsamości protestantyzm, szczególnie we wczesnej fazie swojego rozwoju, miał znaczący wpływ na jej treści i formę. Dodać jednak należy, że później także inne odłamy protestantyzmu, chrześcijaństwa oraz innych religii budowały zręby edukacji w tym kraju i cały czas, choć w zmienionej formie pozostają jego istotną częścią.

Literatura

- Ballard, L. V. (1936). *Social institutions*. Appelton-Century.
- Blake, G. (1983). Puritan contributions to the rhetoric of America's world mission. W: W. W. Herger (Ed.), *Studies in New England Puritanism* (199–233). Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften.
- Hartoonian, M. (1996). *President's message*. National Council for the Social Studies.
- McKnight, D. (2015). *Schooling, the Puritan Imperative and the Molding of an American National Identity. Education's Errand Into the Wilderness*. Routledge.
- Jaeger, W. (2001). *Paideia formowanie człowieka greckiego* (tłum. M. Plezia i H. Bednarek). Fundacja ALETHEIA.
- Jurkiewicz, O. (2015). *Słownik grecko-polski*. Wydawnictwo Sub Lupa.
- Kossak-Główczewski, K. (2015). Nowe pytania w pedagogice — wielokulturowość, edukacja regionalna, pedagogika miejsca, reinhabitacja i deterioryzacja. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*, XVII, 141.
- Nikitorowicz, J. Hybrydowa tożsamość na kulturowym pograniczu — potencjał problem osobisty i grupowy?. *Annales*, XXXII, 2, 11–21.
- Nikitorowicz, J. (2005). *Kreowanie, tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Nikitorowicz, J. (2003). Typy tożsamości człowieka w społeczeństwie zróżnicowanym kulturowo, *Chowanna*, 1, 62–64.
- Ringenberg, W.C. (2006). *The Christian College. A History of protestant Higher Education in America* (wprowadzenie M. A. Noll). Baker Book House Company.
- Sowa, K. Z. (1975). Zrzeszenie jako typ grupy społecznej, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 4(37), 258.

- Tillmann, K. J. (1996). *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie* (tłum. G. Bluszcz, B. Miracki). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Williams, R. (1983). *Keywords. A vocabulary of culture and society* (Rev. ed.). Oxford University Press.